

کاتیک دەستەواژەییەکی وەک تارمایی خۆینەر وەرده‌گرین، هەر له سەرەتاوه دەزانین کۆمەڵیک تارمایی تر له پێش ئەم نووسینە وەن، تیکرا بە شێوەیەکی راستەوخۆ دەبێت پاشخانێکی بەهێز بۆ ئەم نووسینە، که ئامانجی هەولدانە بۆ بینینی تری کارەکتەری خۆینەر له ژێر ناولێنانێکی تردا، ئەو کارەکتەری که له کۆتایی پەنجاکانی سەدهی بیستەمەوه پووبەرێکی گەورە له تیزه رەخنەییەکانی ئەمبیرتۆئیکۆ و بارت و پاش بنیادگەرییەکانی فەرەنسادا داگیر کرد.

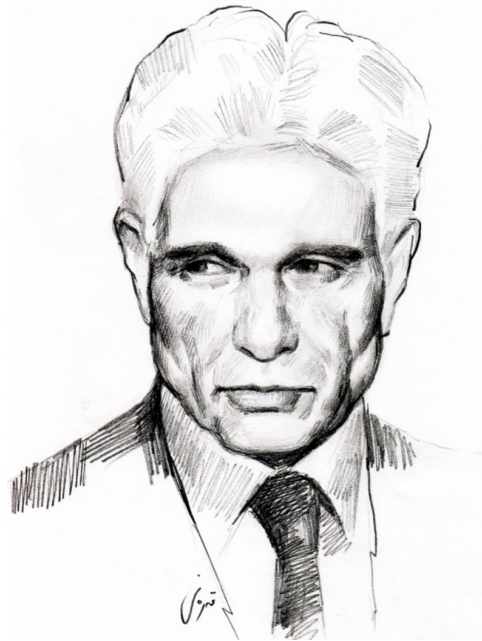
ئەو تارماییانە دەرفەتی ناونانی ئەم وتارەمان بە "تارمایی خۆینەر" پێ دەبەخشن بریتین له تارمایی هاملیت، تارمایی کۆمۆنیزم، تارمایی مارکس، هەریەک لهو تارماییانە له دنیای ئەدەب و فەلسەفەدا کاریگەری گەورەیان بەجێ هێشتوووە. بەکەم تارمایی که بە تارمایی هاملیت دەناسرێتەوه، له میژووی ئەدەبیاتی ئینگلیزیدا که شەکسپیر دەقه شانۆییەکی خۆی له سەر بنیاد ناوه، لهم دەقه شانۆییەدا "گروترودی دایکی هاملیت، له گەڵ مامی هاملیتدا باوکی له ناو دەبەن، دواتر روچی باوکه که له شێوهی تارمایییدا دەردهکهوێتەوه و داوا له کورەکی دەکات تۆلهی بکاتەوه" (١).

دەرکهوتنی روچی باوک له شێوهی تارمایییدا دەبێتە هۆی له ناو بردنی دەستەلاتی پادشای نوێ. تارمایی دووهم تارمایی کۆمۆنیزمە، که مارکس و ئەنگلس باسی دەکەن، له مانیفێستی کۆمۆنیزمدا ئاماژە بەوه دەکەن "تارماییەک هەرێشه له ئەوروپا دەکات" (٢). ئەم تارماییەش هەرێشه له کۆمەڵگای سەرمايه‌داری ئەو سەردهمە ئوروپا دەکات.

تارمایی سیپیه‌م تارمایی مارکسه لای جاک دریدا. خالی ستراتیژی لهم کتیبەدا "بەدەستەنانه‌وهی فیکری مارکسه و وەلامدانەوهیە بەهەموو ئەو شتانهی دەربارە

تارمایی خۆینەر

حسین له‌تيف
(دەرەندیخان)

دریدا

دواکه و تننیک، روحی باوک ده گه پرتته وه و ده لیت: (من روحی باوکتم). تارمایی هه لگری ده لاله تی په نهانی و گومانه، مرۆف ناتوانیت و نازانیت چۆن مامه له له گه ل تارمایییدا بکات؟ ناشزانیت تارمایی له که ی و له کوئی کاریگه ری خوئی به جی ده هیلیت، تارمایی باوکی هاملیت نه وه ندهی نادیاره نه وه نده به رجه سته نییه، هیز ی تارمایی له به رجه سته نه بوون و تاریکیه که یدا یه. ناکریت مارکس و نه نگلس له نه فسوونی تارمایی هاملیت بی ناگا بوو بیت و دواتر نه و رسته یه یان دارشبتیتته وه، نه و تارماییه ی نه نگلس و مارکس باسیان لیه کردوه تارمایی کۆمۆنیزم بووه، وه که هه ره شه یه که بو سهر کۆمه لگه ی پیشه سازی و سه رمایه داری نه و سه رده مه، وه که چۆن هه موو ده رکه و تنه وه یه که ی تارمایی باوکی هاملیت هه ره شه یه که بووه بو سهر ده سته لاتی برا که ی خوئی، که به هاوکاری دایکی هاملیت ده رمان خوار دیان کرد.

تارمایی سییه م تارمایی مارکسه، که بووه به ناو و نیشانی یه که ی که له کتیه به هه ره گرنگه کانی دریدا، دریدا له و کتیه یدا له سه ر تارمایی هاملیت ده وه ستیت، له هه مان کاتیشدا په خه له خوئی ده گریت که سالانیکی زۆره مانیفیسته که ی مارکس و نه نگلسی نه خویندوه ته وه، نه و رسته یه ی له یاد نه بووه که ده لیت: (تارماییه که هه ره شه له نه وروپا ده کات)، به یاد هیتانه وه ی تارمایی هاملیت له لایه ن نه م فه یله سووفه وه، بو هه ژمۆن ده گه پرتته وه، چونکه باوکی هاملیت له ریگای هاتنه وه ی تارماییه که یه وه ده یه ویت هه ژمۆنی به سه ر کۆشکدا بمینیت. ته وزیف کردنه وه ی رسته که ی مارکس و نه نگلس نه گه ره به دیوکتدا بریتی بیت له وه ی پیمان بلیت نه وه ی ناوا بووه مارکسییه ت بووه، نه که هزی مارکس وه که فه یله سووف، وه که بیرکه ره وه یه که گرنگ و سه ره که شیوعیه ت. وه که چۆن باوکی هاملیت ده گه پرتته وه و ده بیته پالنه ریکی به هیز بو کوشتنی مامی هاملیت، ناوه هاش تارمایی شیوعیه ت ده بیته پالنه ریکی بو کوتایی هیتانی سیستمی سه رمایه داری. دریدا به سوود وه رگرتن له تی کستییکی شانۆیی، پرووداویکی گه وره ی جیهانی وه که هه لوه شانده وه ی سیستمی سووسیالیستی له سه ده ی بیسته مدا ده خوینیتته وه. خویندنه وه ی پرووداویکی جیهانی به دیدیکی شانۆیی، به جوړیک ده بیته به شداریکردن له په نگرپژکردنی ستراتجیه تی ده قه شانۆیه که، چونکه

فیکری نه م فه یله سووفه له لایه ن لایه نگر و هه واداره نه ریتیه کانه وه بوئی هه لبه ستراون" (۳). هه موو نه و بو هه لبه ستاناهش ریگر بوون له وه ی فیکری مارکس بخوینیتته وه و به گویره ی ئاریشه و کۆمه لگه و سه رده مه کان خویندنه وه ی جیاوازی بو بکریت مارکس رویشت و له دوای خوئی کۆمه لیک بو شایی له نووسینه کانییدا بو به جی هیشتن، که بانگمان ده کات به گویره ی ئیستا پریان بکه ینه وه" (۴). لایه نگره نه ریتیه کانی مارکس هه رگیز ریگا به پرکردنه وه ی نه و بو شاییانه ناده ن و تی کسته کانی مارکس وه که تی کستی پیروز ده یینه وه، "لای دریدا دوای مردنی خودی مارکس، دوای بیده نگ بوونی قوولی مارکسیزم، ئیدی ساتی نه وه دیته پیشی مارکس له مارکسیسته کان و له فیگه ری میژوویی و سیاسی مارکس خوئی رزگار بکریت" (۵). له کتییی تارماییه کانی مارکسدا، کاتیک باس له دۆخی شیوعیه ت له نه وروپا ده کات، ده لیت: "تارماییه که به ده وری نه وروپادا ده خو لیتته وه، تارمایی شیوعیه ته" (۶). جاک دریدا بو تیگه یشتن له تارمایی شیوعیه ت له نه وروپا بو تارمایی باوک له شانۆنامه ی هاملیتی شه کسپیر ده گه پرتته وه، هه موو شته کان به ده رکه و تنی تارمایی ده ست پی ده که ن و ده گه ن، نه وه ی رویشتوه تارماییه که ی ده گه پرتته وه، به بی هیچ

دهقی هاملیت له ریځای بهرهمه مهینانی مانا رهمزیه کانییه وه، کار له سهر دسته لات و خاونداریه تی دهکات، نهو فلهسه فیهی که دهقه که هه لگریه تی، دواتر لای فرۆید ده بیت به دیدیکی زانستی و تیوریزه ده کرتیه وه. تارمایی تیما و رهمه ندیکی گرنگی زۆریه تی تیکسته شانوییه تراجیدییه کانی شه کسپیره، توانایی خولقاندنی روودای گهوره یان هه یه، ههر بۆیه شه جاک دریدا زیاتر له ههر تیمایه کی تری جیهانه شانوییه که ی شه کسپیر، تیمای تارمایی وهرگرتوه. خواستنی دهربرینیکی وهک "تارمایی" له لای دریدا، ده بیت به تایلتی نه نووسینه "تارمایی خوینهر"، بۆیه دهسته واژه یه کی وهک تارمایی به کارده هینم، چونکه "خوینهر نه میژووی هه یه و نه بایوگرافیا و نه سایکولۆژیا" (۷).

نه بوونی میژوو، نه بوونی بایوگرافیا، نه بوونی سایکولۆژیا، جگه له مانهش نه بوونی کات و شوینی دهرکه وتن وا ده کهن خوینهر بوونیکی تارماییانه تی هه بیت، به پیچه وانهی دهقنوسه وه که له ژبانی تاییه تی خویدا ده ژیت و رووبه ری مومارسه کردنی دهسه لاتی دیاره، که بریتیه له فه زای دهق. تارمایی وهک چۆن سهرچاوه ی جوولاندنی هاملیته بۆ تۆلکردنه وه، به خشینی هیزی راقه و بینینی پیگهی فلهسه فه ی مارکسه له دنیای دوا کی وه تنی بلۆکی سۆسیالیستی به دریدا، ناوه هاش سهرچاوه ی به خشینی هیزی به خوینهر، بۆ نمایش کردنی دهسته لاتی خوئی له ده قدا، بۆ بوون به به شیک له ستراتیجی دهق. تارمایی خوینهر له ده قدا، ده کرتیه هه مان رۆلی تارمایی باوک له شانۆنامه ی هاملیتدا ببینیتیه وه، ده توانیت هاوبه شی دهسته لاتی دهقنوس به سهر دهقه وه بکات، له بهرهمه مهینانه وه ی مانا و جیهان بینی و ئاراسته کردنی ده قدا، به لکو خوینهریش ده بیت به کییک له ستراتیجه کانی دهق. به بچ گریانه کردنی خوینهر، ستراتیجیه تی دهق، ستراتیجیه تیکی ناکامله. نه گهر دهقنوس ستراتیجی دهق له سهر بنه مای گوشه نیگا و کاره کتهر و پلۆت بنیاد بنیت، نه وه خوینهر خویندنه وه ی دهق دهکات به ستراتیجیک به ته نیشته ستراتیجه کانی تری دهقه وه، که ده توانیت به ستراتیجی چوارهم ناو ببرت، به لام خویندنه وه نه ستراتیجه یه که له دهره وه ی دهسته لاتی دهقنوسه. هه یچ دهق تیکی نه ده بی نییه به بی خوینهر مانا راسته قینه کانی خوئی به ده دست بهیتیت، رۆجی گارودی له

کتیبه گرنگه که ی خویدا به ناوی (واقعیه تی بچ که نار) که زۆرتین رووبه ری بۆ قسه کردن له سهر جیهانی نووسینی کافکا ترخان کردوه، له باره ی بهرهمه نه ده بییه کانی کافکا وه ده لیت: "کاره کانی کافکا په یامیتکن واتای فراوانی خویمان به ده دست ناهینن ته نیا له ریځای نهو جه ماوه ره وه نه بیت که ئاراسته ی کراوه، چونکه به ناگاهیتنه وه ی جه ماوه ر ئه کی بهرهمه مه کانی کافکایه" (۸)، مه به سستی گارودی له جه ماوه ر خوینهره، نه م تیروانینه ی گارۆدی بۆ هه موو دهق تیکی نه ده بی راست و گونجاوه، له م گوشه نیگایه وه خوینهر ده بیت ته وه رتیکی گرنگی گفتوگو تیوریه ره خنه ییه تازه کان. هه موو قسه کردنیک له سهر رۆلی خوینهر، هاوکات ده بیت ته قسه کردن له سهر ستراتیجیه تی دهق. خویندنه وه و خوینهر، وهک به شیک له ستراتیجیه تی دهق دهرده که ون، "خویندنه وه بهو مانایه نایه ت که سپنه وه ی دهق بیت به لکو مانای دانپسیدانان و سه ماناندنی دهق ده گه یه نیت" (۹). پرۆسه ی خویندنه وه ده بیت ته پرۆسه ی دووباره بهرهمه مهینانه وه ی دهق، نه مبیرو تۆ ئیکۆ نهو تیزه ی هه لگپراهیه وه که پیتی وابوو "هه موو تیوریکی دهق تیوری خویندنه وه بیت، به لکو هه موو تیوریکی خویندنه وه تیوری دهقه" (۱۰)، ئیتر نهو دهقه کان نین شیوازی خویندنه وه دیاری بکن، به لکو نهو خویندنه وه کانن بهرهمه مهینانی دهقه کانمان بۆ دیاری دهکن، نهو دهقنوس نییه به ته نیا یاری به ماناکانی دهق دهکات، به لکو شیوازی خویندنه وه تازه کانن خوینهر هاوبه شی دهسته لاتی دهقنوس دهکن له یاری کردن به مانا و ستراتیجه کانی تری ده قدا. به دهربرینیکی ئیکۆبی: "هه موو دهق تیک ده زگایه کی ته وه زه له، تکا له خوینهر دهکات به شیک له نه رکه کانی بۆ جیه جی بکات" (۱۱). له م دیده وه دهق به بی خوینهر بوونیکی ناکاملی هه یه، قه وارده که بریک له بۆشایی تیدایه، چاوه روانه خوینهر تیک بیت و نهو بۆشاییانه پر بکاته وه، لیروه پر بریک له دهسته لاتی خودایانه ی دهقنوس به سهر دهقه وه له ناو ده چیت، تارمایی خوینهر دهسته لاتی خوئی نمایش دهکات. ئیمه که باس له تارمایی خوینهر دهکن، باس له خوینهر تیک ناکه ین دهق وهک حیكایه ت و روودای بچ به پچ ده بینیتیه وه، نه م جوړه له خوینهر زۆر گشتییه و ئیکۆ به خوینهری فیعلی ناویان ده بات: "خوینهری فیعلی من و تۆ و نهوین، هه موومانین، دهق به ریځای جیاواز ده خوینیتیه وه، هه یچ یاسایه ک ناتوانیت له کاتی خویندنه وه دا ریځایه کی

دياربرکراوی به سهردا بسه پینیت، دهق وهک ده فریک ده بینیتسه وه ئاره زووه کانی خوی تیدایه، سه رچاوهی ئه وه ئاره زووانهش له جیهانیکی تره وه سه رچاوه ده گرن و پیوهندی به جیهانی دهقه وه نییه، دهق ته نیا به شیوهیه کی ئاسۆیی دهیانور و ژینیت" (۱۲). ئه م جوړه له خوینهر، که ده کریت ئیمه به خوینهری پاسیف ناوی بهین، خوینهری پاسیف، له بهرانبه ریدا خوینهری ئه کتیی ههیه که ئه م بیری تو ئیکو به "خوینهری نمونه یی" ناوی ده بات "خوینهری نمونه یی ئه وه خوینهره یه دهق وهک ده فریک تژی له هاوکاری لپی ده پروانیت" (۱۳). ئه گهر خوینهری فیعلی ئه وه خوینهره بیت به بی ریگایه کی دیاری کراو بخوینیتسه وه و بۆ لای دهق پروات، ئه وه خوینهری نمونه یی، یان ئه کتیی ئه وه خوینهره یه به پاشخانیکی قولله وه ده خوینیتسه وه و دهق بۆ لای خوی ده بات، زیاد له تیوریک و دنیا بینیه کی ههیه له خویندنه وه دا. دهق به درهوام چاوه پروانی له م خوینهره ههیه بوشاییه کانی پر بکاته وه، ئه م خوینهره گپرانه وهی و تراوه کان به ئهرکی خوی نازانیت و له بری ئه وه کار له سهر وتنی نه و تراوه کان ده کات.

ئه گهر تا ده رکه وتنی کتیبه که ی ئیکو به ناوی "دهقی کراوه" (۱۴) خوینهر باوکه مردووه که ی هاملیت بوو بیت، دهقنوس له ریگای نمایشکردنی دهسته لاتی قورسی خوی به سهر دهقه وه کووشتبیتی، ئه وه له ده رکه وتنی ئه وه کتیبه وه تارمایی خوینهر هاوشیوهی تارمایی هاملیت ده رده که ویتسه وه، بهو شیوهی ده رکه وتنه وهی تارمایی باوکی هاملیت دهسته لاتی پاشای نویی دانیمارک له ناو ده بات، تارمایی خوینهریش به شیکی زۆر له دهسته لاتی دهقنوس له ناو ده بات که به سهر مانا و گوتاردا هه بیووه و ههیه تی، له ناوچوونی دهسته لاتی دهقنوس ئه وه کاته دهست یخ ده کات که رۆمانه کان ده خرینه سهر شاشه، ده خرینه سهر سته یخ، شیعه ره کان ئاوازیان بۆ داده نریت. ئه گهر ستراتیجی دریدا له کتیبی تارماییه کانی مارکسدا رزگارکردنی فیکری مارکس بوو بیت له دهست لایه نگره نه ریتیه کانی، ئه وه ستراتیجی ئه م بیری تو ئیکو له کتیبی "دهقی والا" و ستراتیجی رۆلان بارت له وتاری "مه رگی نووسه ر" رزگارکردنی دهقه له دهسته لاتی دهقنوس و به خشیینی بریک له وه دهسته لاته یه به خوینهر، خوینهر که له شیوهی تارمایییدا دیت و ده چیت، له ریگای رافه و خویندنه وه وه بریک له دهسته لاتی خوی نمایش ده کات، ئه وهی بهر کاربگه ری تارماییه که ده که ویت دهقه، چونکه

دوا جار ئه وه خوینهره بریار ده دات چۆن ده خوینیتسه وه و له ریگای خویندنه وه وه دهق ده یهیتیتسه زمان، چۆنیش ده قیک فه رامۆش ده کات. تارماییه کانی خوینهر جاریک له شیوهی ده رهینه ریکی سینه مایی، یان شانۆیی ده رده که ون که دهق به گویره ی رافه کردنه کانی خویان داده ریژنه وه، جاریک تر له شیوهی ئاوازدانه ریکی موزیکیدا ده رده که ون، هه ندیک جاریش له شیوهی ره خنه گریکدا ده رده که ویت که دهق ده خاته چوارچیه یه کی تیوریی خویندنه وه وه. ئه گهر تارمایی هاملیت توانیبتی کوتایی به دهسته لاتی پاشای نویی بهینیت، ئه وه تارمایی خوینهریش به جوړیک له جوړه کان هه مان کاربگه ری له سهر دهسته لاتی دهقنوس به جی ده هیلیت.

پهراویزه کان:

- ۱ - شکسبیر، ترجمه: جبرا ابراهیم جبرا، مسرحية هاملیت.
- ۲ - مارکس و انجلس: بیان الشيوعية.
- ۳ - ندیم وجدی، بیان اطياف، دار الفارابي، سنة ۱۹۹۹ ص ۱۹.
- ۴ - ن. م. ص ۱۳.
- ۵ - به خستیار عهلی، رهخه له عه قلی فاشی، ناوهندی رۆشنیری و هونه ری نه ندیشه، ج ۱، سال ۲۰۱۵، ل ۲۳۲-۲۳۳.
- ۶ - جاک دریدا، ترجمه منذر عیاشی، اطياف مارکس، سنة ۱۹۹۵، ص ۲۵.
- ۷ - رولان بارت، ترجمه: عبدالسلام بن عبد العالی، درس سیمولوجیا، دار توبقال للنشر، سنة ۱۹۹۸، ص ۸۷.
- ۸ - روجیه جارودی، ترجمه: حلیم طوسون، واقعية بلاضفاف، دار الکاتب العربي للطباعة والنشر بالقاهرة، سنة ۱۹۶۸، ص ۲۰۱.
- ۹ - بندر العنبي، القاري، المبحث الخامس، مدونات ايلاف، ۲۰۱۰/۱۲/۸.
- ۱۰ - بندر العنبي، القاري، المبحث الخامس، مدونات ايلاف، ۲۰۱۰/۱۲/۸.
- ۱۱ - امبیرتو ایکو، ترجمه: س سعید بنکراد، ست نزها ت في غابة السرد، ص ۲۰.
- ۱۲ - امبیرتو ایکو، ترجمه: سعید بنکراد، ست نزها ت في غابة السرد، ص ۸۲.
- ۱۳ - ن، ص، ص ۲۷-۲۸.
- ۱۴ - حسه بن له تیف، دهق له چاوه پروانی خوینهره، گو قفاری پامان، ژمار ۲۴۴، ل ۹۳-۹۸.